

Konservativ eksistentialisme

En introduktion til Eric Voegelins forfatterskab

- af Søren Hviid Pedersen

Introduktion

Den engelsk-amerikanske moralfilosof Alasdair MacIntyre diagnosticerer i *After Virtue* (1981) de moderne vestlige samfund som et sted, hvor barbarerne ikke blot står og banker på porten, men hvor de er iblandt os. Dette er en situation, som i længden selvfølgelig er uholdbar. En måde at overkomme, eller imødegå, denne tragiske situation er, at Vesterlandet igen besinder sig på sit intellektuelle ophav og grundlag og vedkender sig sin identitet. I denne forbindelse er den østrigsk-amerikanske politiske filosof Eric Voegelin yderst relevant og anvendelig. Voegelins livsopgave var at genopdage Vesterlandets intellektuelle historie og illustrere dens stadige relevans for det moderne menneske. Derigennem kunne Voegelin ydermere kritisere vores samtids morads af moralsk relativisme og almindelig intellektuel fordummelse manifesteret gennem de moderne ideologier.

Artiklen har et tosidet formål. For det første skal artiklen tjene som en introduktion til Eric Voegelins forfatterskab for et dansk publikum. Mig bekendt er der hverken danske oversættelser af Eric Voegelin eller danske introduktioner til Voegelins forfatterskab. For det andet vil jeg også demonstrere Eric Voegelins relevans for den politiske videnskab i almindelighed og for politisk teori i særdeleshed. Herunder vil Voegelins relevans og betydning for den konservative idetradition også blive ekspliciteret. I den forbindelse er det specielt Voegelins brug af gnosticisme-begrebet, der er i fokus. Gnosticisme-begrebet bruger Voegelin til at beskrive de essentielle træk ved modernismen.

Artiklen vil starte med en kort historisk baggrund for Voegelins forfatterskab. Dernæst vil den kort beskrive Voegelins grundlæggende ontologiske antagelser, herunder specielt fokus på de grundlæggende

Søren Hviid Pedersen

myter den vesterlandske tradition har anvendt samt hans beskrivelse af menneskets eksistentielle situation. Herefter vil jeg aplikere disse ontologiske antagelser til hans forståelse af politik, politisk videnskab og politisk filosofi. Artiklen slutter med Voegelins kritik af det moderne projekt som et projekt, der deformerer den menneskelige eksistens, og som i sidste ende vil ofre mennesket for en opnåelse af et ideologisk fantasiprojekt.

Historisk baggrund

Eric Voegelin er oprindeligt østrigsk statsborger, men med Hitler-Tysklands overtagelse af Østrig flygtede Eric Voegelin og hustru – skarpt forfulgt af Gestapo – ud ad Østrig og endte i USA. I USA underviste og forskede Voegelin på Louisiana State University og siden på Stanford University. Eric Voegelin havde et intermezzo ved universitet i München, hvor han overtog Max Webers professorat i politisk videnskab. Eric Voegelin var særdeles produktiv, og myten siger, at selv på sit dødsleje dikterede han stadig på en artikel! Hans forfatterskab omfatter en mængde bøger og hundredvis af artikler.¹

Eric Voegelin døde i 1985, og siden da er der oprettet tre forskningscentre udelukkende dediceret til forskning af Eric Voegelins forfatterskab. Det ene forskningscenter er ved Louisiana State University i USA, og det andet befinder sig i Storbritannien ved University of Manchester, og det sidste i München, Tyskland. Selve Voegelinlitteraturen er ved at være ganske omfattende og produktiv². Denne artikel er selv et ganske beskedent bidrag til denne litteratur. Eric Voegelins betydning for konservatismen er uomtvisteligt stor og betydningsfuld, specielt amerikansk og delvis tysk konservatisme har ladet sig inspirere af Voegelins forfatterskab.³

¹ Se Voegelins *Autobiographical Reflections* for en mere detaljeret beskrivelse af Voegelins personlige erindringer og baggrunden for de enkelte arbejder.

² Især kan følgende fremhæves som glimrende introduktioner til Voegelins forfatterskab: Cooper (1999), Heilke (1999) og Ranieri (1995).

³ For Voegelins indflydelse på moderne konservativ tænkning se East (1986), McAllister (1996), Nash (1996) og O'Sullivan (1976).

Konservativ eksistentialisme

Grundlæggende myter og tilværelsens midt-i-mellem-struktur

Det nærmeste, man kan komme en beskrivelse af Voegelin, er, at hans filosofiske pointer har stor affinitet til eksistentialfænomenologien og hermeneutikken. Dermed er det også røbet at Voegelin har et intellektuelt slægtskab med Martin Heidegger, H.G. Gadamer og Paul Ricoeur. Voegelin har ganske rigtigt mange konvergenspunkter med den fænomenologiske/hermeneutiske tradition. Et grundlæggende vilkår for det enkelte menneske er, at han er en deltager i tilværelsens drama, og ved sin blotte eksistens er han forpligtet til at deltage uden helt at vide, hvad tilværelsen er. Menneskets deltagelse i denne væren er essensen af hans eksistens, og forudsætningen for denne eksistens' essens er forankret i menneskehedens totale væren, hvor det enkelte menneskes eksistens kun er en delmængde⁴. Disse temaer spiller en væsentlig rolle i Voegelins forfatterskab såvel som i den fænomenologiske/hermeneutiske tradition.⁵

Det var først og fremmest Voegelins intention at videreføre den politiske og filosofiske tradition med Platon og Aristoteles som de fremmeste repræsentanter. Det er sammenholdt med denne tradition, at Voegelin bedst kan defineres, og det er også denne traditions begreber og problemstillinger, der optog Voegelin gennem hans virke. Denne tilknytning til traditionen afslører sig i hans beskrivelse og analyse af fundamentale kategorier som ontologi, antropologi og tilværelsens struktur. Grundlæggende er Voegelin ontologisk realist.⁶ Den menneskelige eksistens er givet og uafhængig af menneskets overvejelser og tanker herom. I sin kritik af de moderne ideologier hævder Voegelin, at verden er given, og at det ikke er i menneskets magt

⁴ Voegelin 1956, pp.1-2.

⁵ Til den fænomenologiske/hermeneutiske tradition henregner jeg blandt andet Edmund Husserl, Martin Heidegger og H.G. Gadamer. Fælles for disse forfattere er deres fokus på den prævidenskabelige verden, livsverdenen og de fænomener, der er til stede i denne kontekst, som forudsætning for en adækvat forståelse af den menneskelige tilværelse. For en god introduktion til den fænomenologiske/hermeneutiske tradition se H.C. Wind, *Filosofisk hermeneutik* (1976).

⁶ Jeg definerer ontologi som læren om det, der eksisterer, og hvis formål det er at besvare spørgsmål som, hvorfor der eksisterer *noget* snarere end *ingenting*? Hvorfor er tingene, som de er, og ikke anderledes? etc. Realisme definerer jeg som påstanden om, at der findes en virkelighed, der er uafhængig af den menneskelige bevidsthed, og hvad vi tænker om den, og at hvad vi forstår, tror og anerkender, ikke nødvendigvis er udtømmende for, hvad virkeligheden indeholder og består af. For en god introduktion til disse metafysiske kategorier se D.W. Hamlyn, *Metaphysics* (1984) især kap. 2 og 3.

Søren Hviid Pedersen

at ændre verdens struktur⁷. Dermed er det ikke givet, at der kan gives en entydig forklaring på den menneskelige eksistens, men blot at det er muligt at analysere den menneskelige eksistens og gøre dette således, at dette resulterer i udsagn, der enten kan være sande eller falske. Dermed er der ikke antydning, at Voegelin er realist i forhold til etiske og politiske/moralske spørgsmål. Hans etiske overvejelser er grundlæggende ontologiske.⁸ Voegelin argumenterer for, at menneskets tilværelse er betinget af, at vi befinder os i en midt-i-mellem-position. Fra Platons dialoger *Symposion* og *Filebus* henter Voegelin begrebet *Metaxas*, der netop skal beskrive denne midt-i-mellem-struktur. Metaxas-metaforen skal illustrere det grundlæggende menneskelige forhold, at menneskets eksistens er en spænding mellem to poler, en midt-i-mellem-position. De mest fundamentale modsætninger er mellem Gud og menneske, og mellem verden og samfund⁹. Voegelin skildrer gennem et af sine hovedværker *Order and History*, hvorledes denne spænding opfattes og tolkes gennem historisk tid. Tilværelsens midt-i-mellem-struktur er konstant i menneskets historie, det er de symboler, vi anvender til at forstå og forklare, der er historisk kontingente og differentierede¹⁰. Voegelin mener at kunne identificere tre forskellige myter, der alle prøver at forklare tilværelsens midt-i-mellem-struktur. Overgangen mellem disse myter er karakteriseret ved *leaps of being*, værens-spring¹¹ eller *differentiation of consciousness*, differentiering af bevidsthed¹². Dette spring eller denne differentiering af bevidstheden kan ikke forudses eller planlægges. I det følgende vil jeg beskrive de forskellige myter, og hvilke ændringer der er afstedkommet gennem spring eller bevidsthedsdifferentiering.

⁷ Voegelin 1968, p.100.

⁸ En dansk repræsentant for en ontologisk etik er K.E. Løgstrup, der netop baserer en etik på observationer af den menneskelige tilværelses struktur. I dette tilfælde baseres etikken på det faktum, at menneskenes skæbner er viklet ind i hinanden, og at vi derfor er prisgivet den anden og påvirket af den andens handlinger. En etik er nødvendig, fordi vi ikke umiddelbart reagerer på baggrund af de suveræne livsyttringer. Etikken udspringer fra ontologiske kendsgerninger til forskel fra deontologiske og teleologiske hensyn.

⁹ Voegelin 1956.

¹⁰ Voegelin 1990, p.115.

¹¹ Voegelin 1956, pp.9-11. Søren Kierkegaard brugte også springet som metafor for overgangen mellem de forskellige stadier, et menneske kunne gennemleve.

¹² Voegelin 1978, p.165.

Konservativ eksistentialisme

Den første og ældste myte er den kosmologiske myte. Den kosmologiske myte kan spores tilbage til historiske mesopotamiske og ægyptiske skildringer. Inden for den kosmologiske myte er der en tæt sammenhæng mellem Gud og menneske. Datidens kongelige overhoveder blev betragtet som guder eller søn af en gud. Konsekvensen var, at der eksisterede en tæt sammenhæng mellem det mondæne og det sakrale. Den kosmologiske myte angiver, at enkeltdelene har hver deres snævert defineret *telos*, hvad enten det er Gud eller menneske, verden og samfund. Voegelin beskriver den kosmologiske myte som værende karakteriseret ved, at verden eller kosmos forstås som et hele, hvor der hersker en tæt relation mellem det jordiske og det himmelske, og hvor det jordiske liv i høj grad forklares ud fra denne tætte relation mellem mennesket og det religiøse, guderne¹³. Enkeltdelene, Gud og menneske, verden og samfund, er ikke differentierede, men tæt sammenbundne. Tilværelsens midt-i-mellem-struktur er ikke ekspliciteret eller differentieret i særlig grad. Filosofi som en disciplin er ikke endnu ikke konstitueret, hvilket skyldes, at der ikke er plads til tvivl eller skepsis, da alt har et formål eller *telos*. Men den kosmologiske myte er ikke den eneste myte; i et temporalt perspektiv erstattes den kosmologiske myte med henholdsvis den antropologiske og den soteriologiske myte. Det, der adskiller den kosmologiske myte fra den antropologiske og den soteriologiske myte, er, at den kosmologiske myte ikke har differentieret oplevelsen af tilværelsens midt-i-mellem-struktur i samme grad som de antropologiske og soteriologiske myter.

Den antropologiske myte registreres for første gang i Occidenten, i det antikke Grækenland. Det afgørende kendetegn ved den antropologiske myte er, at den menneskelige bevidsthed opnår en selvrefleksivitet, der ikke var til stede inden for den kosmologiske myte. Netop denne selvrefleksivitet har som konsekvens, at filosofi bliver en mulighed. Den menneskelige bevidsthed eller jeg'et bliver frigjort fra kosmos og får en selvstændig betydning. Endvidere opnås en eksplicitering af tilværelsens midt-i-mellem-struktur gennem den forøgede selvrefleksivitet. Skellet mellem f.eks. det sakrale og det

¹³ Voegelin 1974, p.68.

Søren Hviid Pedersen

verdslige uddybes og bevidstgøres i en grad, der ikke var mulig inden for den kosmologiske myte¹⁴.

Mennesket betragtes som værende mellem det guddommelige og det verdslige og illustrerer tilværelsens midt-i-mellem-struktur. Denne differentiering mellem det sakrale og det verdslige betyder ikke, at tilværelsen bliver mindre spændingsfyldt, eller at tilværelsens struktur ændres, men at mennesket inden for den antropologiske myte formulerer oplevelsen af denne spænding anderledes end mennesket inden for den kosmologiske myte¹⁵. Det er gennem filosofien som medie, at den antropologiske myte adskiller sig fra den soteriologiske myte. Den antropologiske myte understreger filosofien og den menneskelige fornuft som værende de afgjort vigtigste kognitive kapaciteter. Den soteriologiske myte understreger derimod den religiøse erfaring og åbenbaring som værende de vigtigste menneskelige kapaciteter.

Den soteriologiske myte tager ifølge Voegelin sit udgangspunkt i jødedommen og kristendommen¹⁶. Det specielle ved den soteriologiske myte er, at Gud, som noget der er transcendent, åbenbarer sig selv som den ultimative kilde til orden i verden, i det enkelte menneske, i samfundet og i historien. Alle fænomener immanent i verden har deres oprindelse i denne transcendent Gud¹⁷. Det er ikke filosofien og den menneskelige rationalitet, der er medierne, hvorigennem mennesket opnår erkendelse, men det er i den religiøse erfaring og åbenbaringen, at kilderne til erkendelse er lokaliseret ifølge den soteriologiske myte. Gud som entitet er allestedsnærværende i jødedommen og kristendommen. Der, hvor kristendommen adskiller sig fra jødedommen, er på følgende områder. For det første adskiller den sig fra jødedommen gennem sin universalisme. Hvor jødedommen var bundet geografisk og etnisk til Kanaan, appellerer kristendommen til menneskeheden per se og er dermed ikke bundet til geografi eller etnisk oprindelse. For det andet er der inden for den kristne begrebsverden mulighed for, at det enkelte menneske kan løsrive sig fra kollektive identiteter, hvilket ikke var

¹⁴ Voegelin 1978, p.159.

¹⁵ Ibid. p.112.

¹⁶ Voegelin 1956.

¹⁷ Ibid. p.XI.

Konservativ eksistentialisme

muligt i samme grad inden for jødedommens stammesamfund¹⁸. Kristendommen kombinerer, ifølge Voegelin, indsigter hentet fra jødedommen og fra den antropologiske myte. Kristendommen henter fra jødedommen ideen om Gud som transcendent, men også om, at Gud er til stede i verden; Gud griber ind i verdenshistorien (f.eks. Jesus som både Guds søn og menneske). Fra den antropologiske myte henter kristendommen inspiration fra ideen om mennesket, der er i stand til gennem sine kognitive kapaciteter at forstå Gud og åbenbaringen, at Gud taler til det enkelte menneske¹⁹. Tilværelsens midt-i-mellem-struktur er mest eksplicit i den kristne version af den soteriologiske myte. Dette skyldes, at kristendommen opererer med det paradoks, at Gud lod sig inkarnere i personen Jesus, og hermed repræsenterer Gud den sakrale pol og Jesus den menneskelige, verdslige pol.

Uanset hvilken myte, hvad enten det er den kosmologiske, antropologiske eller den soteriologiske, der hentydes til, er det myternes fælles formål at formulere tilværelsens midt-i-mellem-struktur. Forskellen ligger i, hvorledes myterne formulerer opdagelsen af tilværelsens midt-i-mellem-struktur, og hvilke symboler myterne anvender i forklaringen af tilværelsen. Det universelle ved mennesket er dets radikale spørgen efter mening, det Voegelin kalder *The Question*²⁰. Myterne eller traditionerne prøver hver især at formulere og besvare dette eksistentielle spørgsmål. Trangen til denne spørgen er det a-historiske og universelle. Anderledes formuleret kan man hævde, at der er erfaringer og behov, der er universelle, men hvorledes vi formulerer eller illustrerer disse erfaringer gennem symboler, er historisk differentieret og partikularistisk. Det er en af Voegelins væsentlige indsigter, der kan applikeres til den politiske filosofi som disciplin. Voegelins myte-begreb gør det muligt for den politiske filosofi at være både historisk og samtidig bibeholde sin præntention om at kunne opnå universelle indsigter vedrørende det gode samfund og det gode liv. Eric Voegelin karakteriserede menneskehedens historie som en proces, der i højeste grad var et forsøg på at begribe *The Question*, Spørgsmålet! Netop denne søgen efter viden er oprindelsen til menneskets

¹⁸ Ibid pp.139-40; 1957, p.10.

¹⁹ Voegelin 1957, p.203; 1974, p.14.

²⁰ Voegelin 1974, pp.316-35; 1978, pp.89-115.

Søren Hviid Pedersen

bestræbelser på at opnå genuin viden og erkendelse af verdenen. Det faktum, at mennesket søger efter viden for at kunne se en mening og orden i tilværelsen, har afstedkommet, at der er visse omdrejningspunkter eller temaer, der er konstante gennem menneskehedens historie. Eric Voegelins indledende bemærkninger til hans fembindsværk *Order and History* er:

»Gud og menneske, verden og samfund, udgør en primordial værensenhed. Denne enhed med dens kvadratiske struktur er, og er ikke, på samme tid et objekt for den menneskelige erfaring. Den er et objekt for menneskelig erfaring i den udstrækning, at mennesket deltager i det mysterium, den menneskelige væren er. Den er ikke et objekt for menneskelig erfaring i den udstrækning, at strukturen ikke eksisterer som et objekt i den ydre verden, men kun kan erkendes gennem menneskets deltagelse i sin væren.«²¹

Denne struktur, som Voegelin her beskriver, betragtes både som et datum eller objekt, der kan gøres til genstand for en erkendelse i den udstrækning, det enkelte menneske er eksisterende og refleksivt. Men samtidig er matrixen ikke en fysisk genstand, der umiddelbart er given, men erkendes gennem deltagelse inden for rammerne af selv samme matrix. Enhver fortælling, som ikke er reduktionistisk, implicerer, at der findes mulighed og rum for at reflektere over det transcendent, repræsenteret ved guds-tankens om en entitet, der er mere end det enkelte menneske, og det immanente repræsenteret ved mennesket og dets jordiske eksistens. Samtidig er det ligeså vigtigt, at der også findes mulighed for en refleksion over, hvorledes det enkelte historiske, partikulære samfund forholder sig til sin historie og til verdenen i almindelighed. Ethvert samfund har reflekteret over, hvorledes det forholder sig til sin omverden og til sin egen oprindelse, hvad enten det er medieret gennem myter, filosofisk refleksion eller religiøs åbenbaring. *The Question* er således sat indenfor rammerne af denne matrix mellem gud og menneske og samfund og verdenen. Det er Voegelins opfattelse, at denne matrix er en empirisk-historisk kendsgerning i den udstrækning,

²¹ Voegelin 1956, p.1.

Konservativ eksistentialisme

at menneskehedens tænkning rent faktisk har været at finde inden for denne matrix, som Voegelin beskriver. Men det er ydermere Voegelin's filosofiske pointe, at netop denne matrix er den mest differentierede begrebsramme, der kan anvendes i forbindelse med human- og socialvidenskabernes undersøgelse af menneske og samfund. Dette skal ikke forstås som, at denne begrebsramme er a-historisk, universel og givet a priori, men det skal opfattes således, at denne begrebsramme indtil videre er den mest differentierede. Man kan i princippet forestille sig, at denne begrebsramme vil kunne suppleres og yderligere differentieres eller det modsatte, hvor man reducerer eller indsnævrer begrebsrammen. Denne begrebsramme er en illustration af en bestemt ontologi, en ontologi om verdens beskaffenhed og menneskets plads eller status i denne.

Den vesterlandske tradition har således betragtelige intellektuelle ressourcer til at formulere og udtrykke en åbenhed over for tilværelsens mysterium qua dens differentierede begrebsramme. Traditionen er således standarden for, hvorledes man bør besvare og konfrontere politiske og eksistentielle spørgsmål. Dette er i sig selv en konservativ tese, der har vidtrækkende konsekvenser for, hvorledes den konservative idetradition betragter blandt andet politik, og hvad en valid politisk videnskab skal indeholde og inddrage i sine analyser. Det næste afsnit vil forsøge at indsnævre, hvad Voegelin forstår ved politik, og hvorledes en genuin politisk videnskab skal lade sig formulere.

Politisk videnskab og politisk filosofi

Enhver institution har sin myte og bestemte måder at fortolke denne på, og enhver adækvat analyse af institutioners handlingsrationalitet og selvperception må tage myten i betragtning. Fordelen ved at benytte en sådan tilgang til institutioner og organisationer er, at man derigennem opnår en holistisk forståelse for selv samme i stedet for en partiel og ufuldstændig »forståelse«.

Eric Voegelin har, om nogen, bidraget til overvejelserne omkring forholdet mellem ontologi, politik og etik. For Voegelin er det imperativt at opretholde prætentionen om en teori om menneskets natur og dets plads i tilværelsens struktur. Med afskaffelsen eller bortdefineringen af begrebet »det gode liv« eller *summum bonum* forsvinder kilden til menneskelig orden, ikke kun for det enkelte menneske, men også for det

Søren Hviid Pedersen

enkelte samfund. Menneskelig orden sikres kun gennem deltagelse og tilslutning til en fælles fornuft og horisont²². Voegelins kritik af tabet af et overordnet *telos* for mennesket foregriber i mange henseender Alasdair MacIntyres kritik af oplysningsfilosofien²³. MacIntyre argumenterer således, at uden en overordnet vision om, hvad der er konstitutivt for det menneskelige liv, hvad mennesket bør stræbe imod etc., er der ingen etiske, og for så vidt heller ingen politiske, grænser for, hvad mennesket kan iværksætte af projekter både på det individuelle såvel som på det sociale/kollektive plan. Ydermere synes det ikke muligt at foretage en rationel udveksling af synspunkter, fordi der ikke er et overordnet *telos*, der knytter alle disse forskellige diskurser eller teorier sammen, hvilket bevirker, at sammenhængskraften og legitimiteten af konversationen om det gode liv forsvinder eller eroderes. En fundamental og politisk ontologi er derfor nødvendig i den forstand, at en ontologi, der inkluderer en filosofisk antropologi, i det mindste kan give et bedre grundlag for spørgsmålet om, hvorfor man skal vælge eller fravælge en given politisk løsning. For at undgå uklarhed omkring menneskets ontologiske status og dermed også dets grundlæggende *telos*, er det nødvendigt at have en kritisk refleksion over de grundlæggende politiske symboler, der anvendes i det pågældende samfund. Teori bliver derfor en anden ordens praksis, hvis umiddelbare grundlag er de symboler, der forefindes i teoretikerens umiddelbare livsverden. Symbolerne repræsenterer grundlæggende erfaringer.²⁴ Disse erfaringer kan have mange forskellige egenskaber og lokaliteter inden for den menneskelige tilværelse, eksempelvis kan symbolerne repræsentere noget immanent eller noget transcendent. Det er derfor ganske imperativt at undersøge og analysere, hvilke grundlæggende symboler der er gældende og relevante for en undersøgelse af menneskets sociale og politiske virkelighed. Afsættet for en undersøgelse af, hvad den politiske og sociale virkelighed består i, er

²² Voegelin 1952, p.180.

²³ MacIntyre 1981; 1988.

²⁴ Symbol defineres i denne forbindelse i overensstemmelse med Alfred Schutz betydning af begrebet nemlig som »...an appresentational reference of a higher order in which the appresenting member of the pair is an object, fact, or event within the reality of our daily life, whereas the other appresented member of the pair refers to an idea which transcends our experience of everyday life« (Schutz 1970, p.247).

Konservativ eksistentialisme

»...når den politiske videnskab begynder, begynder den ikke med en tabula rasa hvor den kan indskrive sine begreber; den vil uundgåeligt starte fra et samfunds righoldige selvforståelse og fortsætte gennem kritisk refleksion over samfundets præ-eksisterende symboler... Når en teoretiker reflekterer over sin egen teoretiske situation, finder han sig selv stillet over for to sæt af symboler: De sprogsymboler der er produceret som en integreret del af den sociale kosmons selvforståelsesproces og den politiske videnskabs sprogsymboler. Begge er relateret til hinanden i den udstrækning, det andet sæt udspringer fra det første sæt gennem en proces, som oprindeligt var kaldet kritisk afklaring.«²⁵

For Voegelin gøres det gældende, at der er nogle grundlæggende symboler, hvis funktion det er, at skabe en form for orden. Politik fremstår derfor for Voegelin som et konsistent og konsekvent forsøg på at skabe orden eller mening²⁶. Dette forsøg på at skabe en orden sker ikke fuldstændigt løsrivet fra enhver kontekst, ej heller skal dette forsøg ses som en socialkonstruktivistisk praksis. I en vis forstand er Voegelin en moderne platoniker, i den udstrækning at Voegelin er en ontologisk realist. Men denne ontologiske realitet kommer kun til syne i menneskets forsøg på at finde eller genfinde mening og orden. Dette forsøg på at genfinde orden eller mening er først og fremmest kendetegnet ved menneskets stræben efter viden, dets fundamentale og næsten Sokratiske interrogation. For Voegelin består politisk videnskab og politisk filosofi af studiet af det politiske samfunds institutionelle/empiriske dimensioner, men også af dets symbolske manifestationer. Der er ingen tvivl om, at studiet af det politiske må inkludere studiet af politiske institutioner, som man kender det i *mainstream* politisk videnskab, eksempelvis studiet af politiske institutioner, vælgeradfærd, forvaltningen, politiske partier, interesseorganisationer etc. Men ligeså vigtigt og betydningsfuldt må den politiske videnskab, herunder den

²⁵ Voegelin 1952, p.28.

²⁶ Voegelin 1978.

Søren Hviid Pedersen

politiske filosofi, analysere de symboler, der tilsammen danner meningshorisonten for det politiske samfund. Det vil sige de symboler, der kan siges at konstituere den referenceramme, hvori de øvrige empirisk manifesterede institutioner lader sig begribe. Voegelin beskriver det således

»Det menneskelige samfund er ikke kun et faktum, eller en hændelse, i den ydre verden, der skal studeres som et naturvidenskabeligt fænomen. Selvom det har en eksternalitet som en del af sine komponenter, så er det en lille verden, et kosmion oplyst af mening indefra foretaget af mennesker, der vedvarende skaber og bærer som en del af deres selvrealisering. Det er oplyst gennem en udbygget symbolisme, i forskellige grader af kompakthed og differentiering – fra rite, gennem myte, til teori – og denne symbolisme giver det mening i den udstrækning, at symbolerne udgør den interne struktur af et sådant kosmion, således at relationen mellem medlemmer af samfundet og grupper af medlemmer, såvel dets eksistens som et hele, gør den menneskelige eksistens' mysterium gennemsigtig.«²⁷

Politisk handlen er således, ifølge Voegelin, indkapslet i meningsbetydninger og symboler, der giver retning og mening for politikken. Politisk handlen er således ikke en fuldstændig flydende og løsrevet aktivitet eller praksis, men vil altid referere til en symbolsk kontekst. For at forstå politik og politisk handlen er det derfor også nødvendigt at beskrive og analysere de symboler, der tilsammen danner grundlaget for den mening, man tillægger politik og politisk handlen. Det er identifikation, tilslutning til eller afvisning af symboler, der danner rammen for politik og politisk handlen. Pointen er, at der findes gode og dårlige politiske symboler. Gode symboler er symboler, der respekterer og reflekterer tilværelsen som et grundlæggende mysterium, det vil sige, respekterer tilværelsens midt-i-mellem-struktur og netop ikke degenererer til gnostiske symboler, der repræsenterer lukkethed over for tilværelsens mangfoldighed og dimensioner. Adækvate symboler er

²⁷ Voegelin 1952, p.27.

Konservativ eksistentialisme

således symboler, der belyser eller afslører det gode liv og det gode samfund, der er åben overfor tilværelsen. Symboler er således afledt af de erfaringer, mennesket gør sig i sin søgen efter mening, det gode liv og det gode samfund. Denne proces eller erkendelse er måske den vigtigste at beskrive og analysere for politisk filosofi som videnskabelig praksis. Symbolerne er refleksioner over menneskets søgen efter orden eller mening og repræsenterer derfor et narrativ, hvis formål det er at vejlede det enkelte menneske og forøge dets bevidsthed om tilværelsens mysterium og struktur²⁸. Symbolerne er mange og historisk betingede, men de erfaringer og grundlæggende narrativer, mennesket artikulerer, er universelle i den udstrækning, at de historisk og empirisk er at finde inden for den grundlæggende matrix, som består af sammenstillingen af Gud-menneske og verden-samfund. Det vil sige, at der er en pluralisme mht., hvorledes mennesket har symboliseret sit forsøg på at finde mening og orden, men at denne søgen efter mening og orden udelukkende er begribelig på baggrund af Voegelins matrix. Matrixen konfigurerer handlinger og symboler således, at disse gør idehistorie og politisk videnskab/filosofi mulig og begribelig.

Voegelins kritik af det moderne projekt

Voegelins betydning og tolkning som en konservativ tænker tager primært udgangspunkt i Voegelins definition og forståelse af gnosticisme, og hvorledes gnosticisme af Voegelin blev betragtet som et væsentligt karakteristikum ved det moderne projekt.²⁹ Voegelin er yderst kritisk over for det moderne projekt, hvilket selvfølgelig udgør et konvergenspunkt med den konservative idetradition.

De forskellige myter, der blev beskrevet i det forrige afsnit, oplevede og beskrev på forskellig vis tilværelsens midt-i-mellem-struktur. I det følgende vil jeg med udgangspunkt i Voegelins brug af gnosticismebegrebet beskrive og analysere, hvad der sker, når myter eller ideologier ikke accepterer tilværelsens midt-i-mellem-struktur. Gnosticisme betegner for Voegelin en revolte mod og benægtelse af tilværelsens struktur³⁰. Gnosticisme er træk, der findes i det antikke såvel

²⁸ Ibid. pp.27-8.

²⁹ For en god fortolkning og analyse af Voegelins gnosticismebegreb se Franz (1992).

³⁰ Voegelin 1952 og 1968.

Søren Hviid Pedersen

som i det moderne samfund³¹. Gnosticisme er karakteriseret ved, at gnostikeren er utilfreds med sin situation, at han tror, situationen er utilfredsstillende, fordi tilværelsen er dårligt organiseret, at det er muligt at undgå denne utilfredsstillende situation i denne verden, at tilværelsen kan ændres i en historisk proces, at mennesket kan ændre tilværelsens struktur gennem sine egne anstrengelser, og endelig at han tror at have viden om metoden til at ændre verden og tilværelsen³². Disse seks karakteristika er ifølge Voegelin essensen i gnosticismen. Disse karakteristika kan genfindes i såvel antikke som moderne versioner af gnosticismen³³. Voegelin skelner mellem den antikke gnosticisme og den moderne gnosticisme, ved at se hvorvidt gnostikeren trækker sig tilbage fra verden, således at man lever som om, man er fri for denne verdens temporale bekymringer og begrænsninger, eller om gnostikeren handler som om, det perfekte samfund er inden for rækkevidde i denne verden³⁴. Den moderne gnostiker er kendetegnet ved at være en aktivist, der forsøger at immanentisere den kristne eskatologi. Forsøget på at immanentisere den kristne eskatologi angiver, at gnostikeren forsøger at skabe det perfekte samfund fri for fremmedgørelse og lidelse.

Voegelin fremhæver marxisme, nazisme/fascisme, liberalisme og positivismisme som moderne gnostiske bevægelser³⁵. Ideen om det kommunistiske samfund fri for klassemodsætninger og med statens opløsning, nazismens ide om det racerene og det biologisk sunde samfund, liberalismens ide om individet og dets rettigheder og positivismens ide om det progressive samfund, der opnår stadig højere stadier af teknologisk kunnen og perfektion, er alle udtryk for ønsket om at opnå det perfekte samfund uden fremmedgørelse og uden usikkerhed. Motivationen for en benægtelse af tilværelsens struktur skal søges i den fundamentale usikkerhed, der er forbundet med midt-i-mellemstrukturen. Den moderne gnostiker konstruerer en løsning og angiver de metoder, der skal ligge til grund for skabelsen af det perfekte samfund fri for fundamental usikkerhed. For marxismen er det den historiske materialisme, der er metoden til at forstå og ikke mindst forandre verden,

³¹ Voegelin, 1968, pp.85-6.

³² Voegelin 1968, pp.86-7.

³³ Ibid. p.88.

³⁴ Voegelin 1974, p.19.

³⁵ Voegelin 1968.

Konservativ eksistentialisme

for nazismen er det mere eller mindre velartikulerede race-biologiske teorier, der anvendes, når der skal argumenteres for det »racerene« samfund, for liberalismens vedkommende er det diverse metaforer som naturtilstand, nyttekalkuler og individuelle rettigheder, der tages i brug, og endelig for positivismen gælder det, at det er den »videnskabelige« metode, der er vejen frem til det fuldkomne rationelle og gennemførte teknologiske samfund. Problemet med gnosticisismen er, at den revolterer mod tilværelsens struktur, en struktur der er givet uafhængigt af den menneskelige vilje. Gnosticisme er et problem, fordi tilværelsens struktur er multidimensional, og gnosticisismen er netop en revolte mod denne multidimensionalitet. Gnosticisme er reduktionistisk, idet gnosticisismen udvælger et aspekt af den menneskelige tilværelsesstruktur og hypotetiserer dette aspekt og gør det hegemonisk på bekostning af andre dimensioner inden for tilværelsens struktur.

Voegelin beskriver selv, hvorledes en filosofi, der ikke er gnostisk, er i stand til at beskrive tilværelsens struktur og dens multidimensionalitet³⁶. For Voegelin gælder det, at der er to poler: Gud og menneske og verden og samfund³⁷. Rent faktisk udvider Voegelin beskrivelsen af polerne yderligere, således at der er et kontinuum spændende fra Gud over menneskets rationalitet, mennesket som et følelsesmæssigt væsen, dyrisk natur, vegetativ natur, inorganisk natur og endelig til det, Voegelin kalder Apieron – dybde eller det uudgrundelige. Det er Voegelins påstand, at vi som mennesker deltager i alle dimensioner lige fra den religiøse erfaring til erfaringen med en grundliggende undren og mystik – Apieron³⁸. Mennesket er også lokaliseret i en kontekst; Voegelin afviser, at det enkelte menneske kan opnå et Archimedes-punkt uden for den menneskelige tilværelse. Derimod understreger Voegelin, at det enkelte menneske er lokaliseret indenfor en bestemt krop med en individuel historie og fortid, og at dette enkeltmenneske er lokaliseret inden for et bestemt samfund og kulturkreds, som yderligere har en bestemt historie og tradition³⁹. Nedenstående diagram er det nærmeste, man kan komme en grafisk fremstilling af tilværelsens midt-i-mellem-struktur:

³⁶ Voegelin 1978.

³⁷ Voegelin 1956.

³⁸ Voegelin 1978, pp.114-5.

³⁹ Ibid. p.33.

Søren Hviid Pedersen

	Person	Samfund	Historie
Gud			
Menneskelig rationalitet			
Menneskelige følelser			
Animalsk natur			
Vegetativ natur			
In organisk natur			
Apieron - dybde			

En teori, der ikke dækker samtlige felter, er ifølge Voegelin reduktionistisk og udviser gnostiske træk⁴⁰. Konklusionen drages ud fra det synspunkt, at teorier, der er reduktionistiske, ikke accepterer tilværelsens midt-i-mellem-struktur. Gnosticismen revolterer imod tilværelsens midt-i-mellem-struktur ved at hypostasere et enkelt aspekt ved den menneskelige tilværelse og dermed fornægte andre aspekter. Det gnosticismen opnår ved denne reduktionisme, er følelsen af sikkerhed og viden i stedet for usikkerhed og partiel viden. Gnostiske ideologier giver en følelse af sikkerhed, men det sker på bekostning af realitetssans. Voegelin opfatter det moderne projekt, dvs. oplysningstraditionen og de moderne ideologier, som et gnostisk projekt⁴¹. Modernismen har deformeret den menneskelige eksistens på forskellige måder. For det første har gnosticismen reduceret den menneskelige eksistens til udelukkende at være i en eller et fåtal af tilværelsens pluralitet af dimensioner⁴². For det andet har moderniteten elimineret en højere orden som en kilde til legitimation af social og politisk orden, og det eneste

⁴⁰ Ibid. p.115.

⁴¹ Voegelin 1952, pp.107-32. Voegelins kritik af det moderne projekt har afstedkommet forsøg på at rubricere Voegelin som postmoderne eller post-strukturalist. Et eksempel er Dallmayr *Margins of Political Discourse* (1989).

⁴² Voegelin 1952, p.5.

Konservativ eksistentialisme

princip, der er gældende, er viljen til magt og frygt⁴³. For det tredje har modernitetens insisteren på værdifri videnskab medført en situation, hvor værdirelativisme er hegemonisk, og dette har afstedkommet en relativisme, der umuliggør en indkredsning og definition af det gode liv eller det gode samfund⁴⁴. For det fjerde har modernitetens drab på Gud medført, at alle guder eller afguder indeholder sin egen retfærdiggørelse, hvilket medfører, at religionen er blevet harmløs og sekulariseret⁴⁵. Disse fire karakteristika repræsenterer for Voegelin et tab af realitetssans, idet moderniteten har reduceret den menneskelige tilværelses struktur og dermed deformeret denne. For Voegelin repræsenterer den græske tradition (den antropologiske myte) og den jødiske/kristne tradition (den soteriologiske myte) idealet med hensyn til differentiering af virkeligheden. Voegelin mener, at disse traditioner/myter besidder en maksimal differentiering, og netop denne egenskab er for Voegelin det afgørende karakteristikum for en ikke-gnostisk filosofi. Det forhold, at ideologier gør op med den græske filosofis og kristendommens maksimale differentiering, betragtes af Voegelin som et tilbageskridt, der uundværligt vil ende i nihilisme og overmenneske-teori⁴⁶. Det nærmeste, man kommer til en positiv politisk filosofi, er, at man skal undgå, at samfundet og det politiske begiver sig ud i gnostiske deformationer af virkeligheden ved at gennemføre det perfekte samfund med det perfekte supermenneske.

Konklusion

Med Voegelins forfatterskab har den konservative idetradition en væsentlig inspirator. Det, konservative kan inspireres af, er Voegelins fastholdelse af traditionen som den mest differentierede og dermed også af, at traditionen er bedst til at artikulere og formulere eksistentielle og politisk vigtige spørgsmål. Specielt Voegelins analyse af gnosticismen i dens moderne udformning er væsentlig for den konservative idetradition. Den konservative har med Voegelin fået en inspirator, der understreger det enkelte menneskes kontekstafhængighed. Det enkelte menneskes

⁴³ Ibid. pp.6, 7-12.

⁴⁴ Ibid. pp.13-16. Denne kritik genfindes i MacIntyres *After Virtue* (1981). MacIntyre kritiserer oplysningstraditionen og moderniteten for at have opgivet ideen om et menneskeligt *telos*.

⁴⁵ Ibid. pp.17, 22.

⁴⁶ Voegelin 1952, p.80.

Søren Hviid Pedersen

søgen efter mening er altid indkapslet i en tradition, der er bærer af en given identitet. Det er således ikke op til den enkelte frit at definere den vesterlandske tradition. Den er given, enten eksisterer den enkelte indenfor denne, eller også er den enkelte udenfor denne, traditionen er ikke konstruktion men givet. Det er således et personligt valg, hvorvidt man vil acceptere traditionen, eller hvorvidt man vil revoltere imod traditionen og hensynke i ideologi og fantasmer. For den konservative er valget let, det er et valg mellem enten civilisation eller barbari.

Konservativ eksistentialisme

Litteratur

- Cooper, Barry (1999) *Eric Voegelin and the Foundations of Modern Political Science*, University of Missouri Press, Columbia.
- Dallmayr, Fred (1989) *Margins of Political Discourse*, State University of New York Press, New York.
- East, John P. (1986) *The American Conservative Movement. The Philosophical Founders*, Regnery Books, Chicago.
- Franz, Michael (1992) *Eric Voegelin and the Politics of Spiritual Revolt*, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Hamlyn, D.W. (1984) *Metaphysics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heilke, Thomas W. (1999) *Eric Voegelin. In Quest of Reality*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- MacIntyre, Alasdair (1981) *After Virtue*, Duckworth, London.
- MacIntyre, Alasdair (1988) *Whose Justice? Which Rationality?*, Duckworth, London.
- McAllister, Ted V. (1996) *Revolt against Modernity. Leo Strauss and Eric Voegelin and the Search for a Postliberal Order*, University Press of Kansas, Lawrence.
- Nash, George H. (1996) *The Conservative Intellectual Movement in America*, Intercollegiate Studies Institute, Wilmington.
- O'Sullivan, Noël (1976) *Conservatism*, J. M. Dent & Sons, London.
- Ranieri, John J. (1995) *Eric Voegelin and the Good Society*, University of Missouri Press, Columbia.
- Schutz, Alfred (1970) *Alfred Schutz on Phenomenology and Social Relations*, The University Press of Chicago, Chicago.
- Voegelin, Eric (1952) *The New Science of Politics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Voegelin, Eric (1956) *Order and History. Israel and Revelation*; Vol. 1, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Voegelin, Eric (1957) *Order and History. The World of the Polis*; Vol. 2, Louisiana State University Press, Baton Rouge.

Søren Hviid Pedersen

- Voegelin, Eric (1957) *Order and History. Plato and Aristotle*; Vol. 3, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Voegelin, Eric (1968) *Science, Politics and Gnosticism*, Gateway Editions, Washington.
- Voegelin, Eric (1974) *Order and History. The Ecumenic Age*; Vol. 4, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Voegelin, Eric (1978) *Anamnesis*, University of Missouri Press, Columbia.
- Voegelin, Eric (1985) *Order and History. In Search of Order*; Vol. 5, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Voegelin, Eric (1989) *Autobiographical Reflections*. Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Voegelin, Eric (1990) 'Equivalences of Experience and Symbolization in History', pp.115-33, i: *The Collected Works Eric Voegelin. Published Essays 1966-1985*. Redigeret af Ellios Sandoz, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Wind. H.C. (1976) *Filosofisk hermeneutik*, Berlingske Forlag, København.